

KENNISROTONDE
van het NRO

Van verbeterthema naar concrete vraag

Handleiding voor het voorbereiden, uitvoeren en verwerken van een creatieve vraagarticulatiesessie

ontwikkelkracht

samen onderwijs versterken

Van verbeterthema naar concrete vraagstelling
Handleiding voor het voorbereiden, uitvoeren en verwerking van een creatieve vraagarticulatiesessie

Deze handleiding is tot stand gekomen in het kader van de verduurzaming van de methodiek van de Vliegende Brigade. Meer informatie hierover is te vinden op www.onderwijskennis.nl/vliegende-brigade
Dit project is gefinancierd vanuit Ontwikkelkracht. https://www.programmaontwikkelkracht.nl/

Waarom deze handleiding?

Werken aan onderwijsverbeteringen doe je in een lerende organisatie op een onderzoeksmatige en cyclische manier. Cyclisch werken, waarbij je continu schakelt tussen uitvoeren, monitoren, bijstellen en borgen, is cruciaal om tot duurzame verbeteringen te komen. De eerste stap in onderwijsverbetering is het komen tot een onderbouwd en gedragen verbeterplan. Je selecteert welke thema's het meest urgent zijn voor onderwijsverbetering en teams van leerkrachten gaan met deze thema's aan de slag. Dit kunnen thema's zijn zoals 'hoe kunnen we omgaan met grote niveauverschillen in de klas?', 'Het taalniveau van onze leerlingen is te laag', 'te veel studenten vallen uit in het eerste jaar', of 'hoe kunnen we ons onderwijs inclusiever maken?'.

Voordat het team een verbeterplan gaat formuleren voor een gekozen thema, is het zinnig om nader te onderzoeken wat precies de uitdaging of vraag is. Dit noemen we vraagarticulatie. Tijdens vraagarticulatie ga je samen met collega's en/of andere belanghebbenden na wat 'de vraag achter de vraag' is en in welke context of omstandigheden de uitdaging zich voor doet. Hiermee vertaal je het thema naar een veel concretere vraagstelling. Met een concretere vraagstelling is het makkelijker om geschikte bronnen te vinden zodat het team evidence-informed kan werken. Daarnaast zorgt het betrekken van belanghebbenden ervoor dat de uitdaging en uiteindelijk ook de oplossing breed gedragen is en past in de context van juist deze onderwijsinstelling. Vraagarticulatie is de eerste cyclus waarin je als team aan de slag gaat.

Een effectieve manier op dit te bereiken is het organiseren van een vraagarticulatie-sessie: een 2 uur durende werksessie waarbij je samen met belanghebbenden een aantal creatieve werkvormen uitvoert. Samen verken je zo de details van de uitdaging en verzamel je input om de vraag concreet te maken. Deze methode van vraagarticulatie is ontwikkeld en getoetst in het NRO programma 'de vliegende brigade' . Met deze handleiding ben je in staat om een vraagarticulatiesessie voor te bereiden, uit te voeren en te verwerken tot een concrete vraagstelling passend bij jouw thema.

Wat

Een fysieke vraagarticulatiesessie
Duur van de sessie: 2 uur
Aantal deelnemers: 10 tot 15 deelnemers
Doel: samen met belanghebbenden van een verbeterthema vertalen naar een concrete vraagstelling.

Hoe

De sessie bestaat uit drie werkvormen, welke in dit document in detail worden uitgelegd. Bij iedere werkvorm hoort een template.

Concreet is de sessie als volgt opgezet**:**

- **15 minuten: introductie**
- **30 minuten: Empathy map**
- **30 minuten: Fishbone diagram**
- **15 minuten: pauze**
- **20 minuten: 5W1H werkvorm**
- **10 minuten: afsluiting**

In deze handleiding bespreken we eerst welke **voorbereidingen** je treft voordat je een vraagarticulatiesessie gaat organiseren. Daarna vind je een draaiboek voor de **uitvoering** van een sessie. Als laatste wordt beschreven hoe je de resultaten van de sessie kan **verwerken**.

Empathy map: inleven in de leerlingen

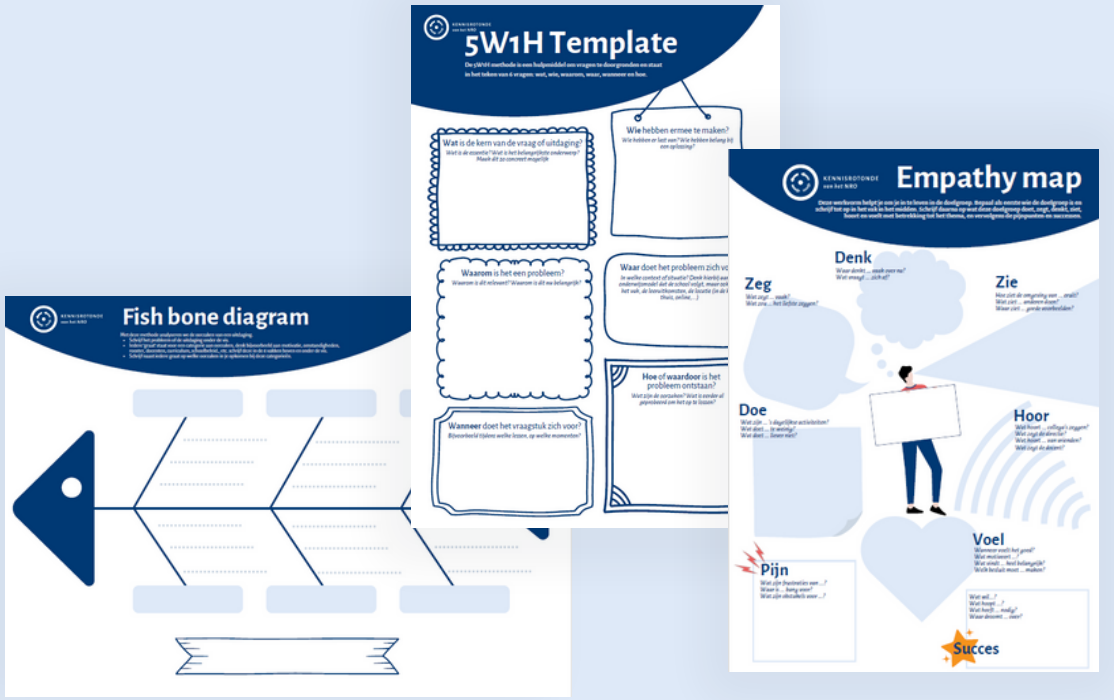
Een Empathy Map is een visueel hulpmiddel dat helpt om begrip te krijgen de ervaring van de doelgroep. In de meeste gevallen zal de doelgroep de leerling of student zijn, maar het kan ook gaan over de docent, de ouder, of een andere groep. Het nodigt uit om je in te leven in wat een doelgroep ziet, hoort, denkt, voelt, zegt en doet, in de context van het gekozen thema. Door het maken van een Empathy Map krijg je inzicht in de behoeften van de doelgroep en de ervaren pijnpunten. Het doel is om beter begrip te krijgen van wat er nu eigenlijk speelt als het gaat om het gekozen thema vanuit het perspectief van de uiteindelijke doelgroep. Deze methode is nuttig omdat het helpt om impliciete kennis expliciet te maken, aannames te valideren en een gedeeld begrip te creëren over de achtergrond van het gekozen thema.

Fishbone diagram: oorzaken van de uitdaging analyseren

Een Fishbone Diagram, ook wel bekend als een Ishikawa-diagram of oorzaak-gevolgdiagram, is een visueel hulpmiddel om systematisch de oorzaken van specifieke problemen te identificeren en te analyseren. Het diagram lijkt op een visgraatstructuur waarbij het hoofd van de vis het probleem vertegenwoordigt en de graten de mogelijke oorzaken categoriseren, zoals leerlinggedrag, lesmethoden, materialen, klasomgeving, en communicatie. Bij het invullen van het Fishbone Diagram gebruik je de inzichten uit de Empathy Map als startpunt. Vervolgens maak je het overzicht van oorzaken compleet door zaken toe te voegen die buiten de directe ervaring van de leerling liggen, zoals onderwijslogistiek. Deze methode is nuttig omdat het helpt de complexiteit van een probleem te doorgronden. Nadat het diagram is ingevuld ga je samen na welke oorzaken de belangrijksten zijn om aan te pakken.

5W1H: maak de uitdaging concreet

De 5W1H-methode wordt in deze handleiding ingezet om samen met belanghebbenden de uitdaging concreet te maken. Aanwezigen gaan de inzichten die opgedaan zijn in de Empathy Map en het Fishbone Diagram verwerken tot concrete punten waar het team zich in het vervolg op gaat richten. Dat doe je door middel van zes essentiële vragen: Wie, Wat, Waar, Wanneer, Waarom en Hoe. Deze methode stimuleert aanwezigen om keuzes te maken, zoals wat is de kern van het vraagstuk en op wie richten we ons precies? Doordat deze methode systematisch antwoord vraagt op slechts 6 vragen, is het resultaat een concreet overzicht van de gemaakte keuzes, welke makkelijk gecommuniceerd kan worden aan anderen.

Voorbeeld casus

Op basisschool de Regenboog is het leesniveau van leerlingen een van de belangrijke verbeterthema's voor het huidige schooljaar. De onderwijsinspectie heeft vastgesteld dat het huidige niveau onder leerlingen te laag is. Daarom is een werkgroep van leerkrachten samengesteld om onderwijsverbeteringen door te voeren op het thema lezen. De werkgroep heeft de huidige situatie in de school geanalyseerd. Hieruit blijkt dat met name bij leerlingen van de middenbouw urgent verbetering nodig is. Om beter inzicht te krijgen in de mogelijke oorzaken, en de uitdaging concreter te maken, organiseert de werkgroep een vraagarticulatiesessie. In deze handleiding vind je regelmatig tekstvakken waarin je kan lezen hoe deze (fictieve) werkgroep de verschillende onderdelen heeft uitgevoerd.

Voorbereidingen

Voorbereidingen 1 à 2 maanden voor de sessie

Vraag of probleemstelling	• Het team dat verantwoordelijk is voor onderwijsverbetering op het gekozen thema schrijft kort op wat er nu al bekend is over het onderwerp, thema of probleem waar ze aan gaan werken: wat is de huidige situatie op deze onderwijsinstelling? Werk dit bondig uit in 1 alinea of een aantal bulletpoints. Dit wordt het startpunt van de sessie.
Facilitator en leden van het team	• Kies één persoon als facilitator. De facilitator zit de sessie voor, en zorgt voor de communicatie en organisatie van de sessie. Dit kan iemand uit de werkgroep zijn, maar het kan ook een 'neutrale' facilitator zijn die bijvoorbeeld vaker creatieve sessies leidt. De schoolcoach zou bijvoorbeeld facilitator kunnen zijn. • Belangrijk: de facilitator zal zich gedurende de sessie richten op het in goede banen laten verlopen van de activiteiten en werkvormen. Hij/zij zal dus tijdens de sessie niet inhoudelijk bijdragen. De facilitator kan achteraf wel degene zijn die de opgehaalde informatie samenvoegt tot een concrete vraagstelling. • Bepaal voor de overige leden van de werkgroep welke rol zij vervullen tijdens de sessie. Naast de facilitator is het handig om 1 of 2 anderen te hebben die de sessie ondersteunen en dus niet inhoudelijk bijdragen. Overige leden kunnen wel inhoudelijk bijdragen. Belangrijk: het doel van de sessie is om input uit de deelnemers te halen. De werkgroep leden mogen dus geen dominante rol innemen tijdens de sessie en moeten vooral de anderen aan het woord laten. Mochten er werkgroep leden zijn die dit lastig vinden, dan is een ondersteunende rol voor hen meer geschikt.

Deelnemers	• Maak een lijst van belanghebbenden om uit te nodigen voor de werksessie. Deze werksessie is opgezet voor 10 tot 15 deelnemers. Dit lijkt misschien een groot aantal, maar om te zorgen voor een breed perspectief op de vraag of uitdaging is het belangrijk deelnemers uit diverse rollen te betrekken. Afhankelijk van de inhoud van de vraag kan je hierbij denken aan leerlingen, docenten, directie, onderwijsassistenten, schoolleider, management, decanen, conciërges, staf, Ib'er, ICT-er, medewerker logistieke dienst, etc. • Belangrijk: Als het gaat om vraagstukken in het PO is het niet geschikt om leerlingen uit te nodigen voor deze sessie. Bij vraagstukken in het VO kan dit wel van meerwaarde zijn, omdat zij met name bij het onderdeel Empathy Map hun eigen ervaringen kunnen inbrengen. Zorg er dan voor dat leerlingen na de Emapthy Map de mogelijkheid krijgen de sessie te verlaten. De onderdelen Fishbone Diagram en 5W1H zijn vanwege het benodigde abstractieniveau minder geschikt om VO-leerlingen aan te laten deelnemen.
Plannen	• Nodig de deelnemers uit voor een sessie van 2 uur. Zorg dat zij bevestigen zodat je weet hoeveel personen worden verwacht. • Zorg voor een ruimte/ locatie waar de sessie uitgevoerd kan worden. Kies een ruimte waar voldoende tafels en stoelen zijn, en bij voorkeur waarin de tafels en stoelen verplaatsbaar zijn zodat men in groepjes van diverse samenstellingen kan samenzitten.

Voorbeeld casus

De werkgroep 'lezen' op basisschool de Regenboog heeft de volgende alinea geschreven om de uitdaging te omschrijven:
"*De onderwijsinspectie heeft vastgesteld dat het leesniveau van onze leerlingen onder het gewenste niveau ligt. Met name de leerlingen in de middenbouw hebben een achterstand in hun leesvaardigheid. Uit de toetsresultaten blijkt dat slechts 39% van onze leerlingen in deze groepen het landelijke gemiddelde voor begrijpend lezen haalt. Daarnaast scoort 43% van onze middenbouwleerlingen onder het basisniveau voor technische leesvaardigheid. Wij werken aan onderwijsverbetering op het thema lezen en willen graag samen met jullie dit probleem beter begrijpen.*"

De werkgroep heeft een schoolcoach bereid gevonden om de sessie te faciliteren. Van de 4 werkgroep leden zullen er twee ondersteunen in de facilitatie van de sessie. De overige twee zullen deelnemen aan de sessie.

De werkgroep heeft besloten zich te richten op de middenbouw omdat het probleem hier het grootst is. Daarom hebben zij voor de vraagarticulatiesessie de volgende personen uitgenodigd:

- 4 leerkrachten van de middenbouw
- De bouwcoördinator middenbouw
- De taalspecialist van BS de Regenboog
- Een taalspecialist van een andere school uit hetzelfde bestuur
- Een IB-er
- Een onderwijsassistent
- 2 ouders van leerlingen uit de middenbouw
- Een remedial teacher

De volgende mail is verstuurd om deze deelnemers uit te nodigen:

Onderwerp: uitnodiging sessie lezen

Beste collega's,

Wij zijn aan het begin van het schooljaar begonnen als werkgroep op het thema 'lezen'. Op 18 oktober organiseren we van 15.00 tot 17.00 een sessie over lezen in de middenbouw. Het wordt een creatieve, open sessie waarin het doel is om samen inzichten te krijgen die ons helpen om het leesniveau van onze leerlingen te verbeteren.
We hopen dat jullie erbij kunnen zijn om mee te denken en jullie waardevolle inzichten te delen. Zou je ons kunnen laten weten of je erbij kunt zijn door deze uitnodiging te accepteren of te weigeren, zodat we weten op hoeveel deelnemers we kunnen rekenen.

Alvast bedankt en we hopen op jullie aanwezigheid!

Groetjes,
Sara, Anja, Joost en Marja
(Werkgroep Lezen)

Voorbereidingen 1 à 2 weken voor de sessie

Tijdens de sessie	• Zorg voor koffie/thee/water tijdens de sessie en eventueel wat lekkers

Materialen	• Zorg voor voldoende flip-overs, post-its, stiften en pennen
	• Print voor iedere deelnemer een hand-out uit met daarop de alinea uitleg over het thema of onderwerp
	• Print op A3 de volgende templates uit:
	  ◦ Empathy Map (1 per 3 à 4 deelnemers)
	  ◦ Fishbone diagram (1 per 3 à 4 deelnemers)
	  ◦ 5W1H template (1 per 3 à 4 deelnemers)

Algemeen	• Stuur een mail aan de deelnemers waarin je hen herinnert aan de sessie, en de agenda deelt. Informeer deelnemers dat er geen voorbereidingen nodig zijn. Daarnaast is het goed om te noemen dat het doel is om samen het gekozen thema te verdiepen, en hier open over te brainstormen. Na afloop van de sessie zal de werkgroep de uitkomsten verwerken en terugkoppelen aan de deelnemers.
	• Bereid als facilitator verder de volgende zaken voor
	  ◦ Lees het draaiboek goed door en bekijk het voorbeeld om te zien hoe de ingevulde templates eruit kunnen zien.
	  ◦ Ter voorbereiding op de Empathy Map werkvorm:
	  ▪ Bepaal alvast wie de doelgroep van je uitdaging is (bijvoorbeeld ‘eerstejaars student’, ‘leerling bovenbouw’, ‘docent aardrijkskunde’). Vul dit in op de Empathy map template
	  ◦ Ter voorbereiding op de Fishbone Diagram werkvorm:
	  ▪ Beschrijf kort en bondig het probleem of de uitdaging op de template in het vak onder de vis. Gebruik zo min mogelijk woorden (bijvoorbeeld ‘lage woordenschat’, ‘studentenuitval’, ‘pesten’, etc.)
	  ▪ Bedenk alvast welke categorieën aan oorzaken er voor het probleem kunnen zijn. Dit kan bijvoorbeeld zijn Methoden, Docenten, Schoolbeleid, Ouders, Motivatie, Omstandigheden, Rooster, etc. Kies de vier belangrijkste categorieën uit en schrijf deze aan het einde van 4 van de 6 ‘graten’ op de template. 2 vakjes blijven leeg.

Op basisschool de Regenboog is de volgende mail verstuurd aan de deelnemers van de sessie:

Beste collega's,

Even een snelle herinnering aan de sessie over lezen, die we zoals gepland houden op 18 oktober van 15.00 tot 17.00.
Tijdens deze sessie gaan we samen dieper in op het thema lezen in de middenbouw. We willen dit op een open en informele manier aanpakken, waarbij we onze ervaringen, ideeën en zorgen met elkaar kunnen delen. Het doel is om samen inzichten te krijgen die ons helpen om het leesniveau van onze leerlingen te verbeteren. Na de sessie gaat de werkgroep met de uitkomsten aan de slag en koppelen we alles weer aan jullie terug, zodat we er samen verder mee kunnen.

Programma:

- 15:00 - 15:15: Introductie
- 15:15 - 15:45: Inleven in de leerlingen met de Empathy Map
- 15:45 - 16:15: Oorzaken van het probleem analyseren met een Fishbone Diagram
- 16:15 - 16:30: Pauze
- 16:30 - 16:50: De uitdaging concreet maken met de 5W1H werkvorm
- 16:50 - 17:00: Afsluiting

We hopen dat jullie actief meedoen en je openstellen tijdens de sessie, zodat we samen de beste resultaten kunnen behalen voor onze leerlingen.
Heb je nog vragen voordat we starten? Laat het ons dan even weten!

Groetjes,
Sara, Anja, Joost en Marja
(Werkgroep Lezen)

Uitvoering

Introductie (15 minuten)

- **Leg als facilitator uit wat het doel van de vraagarticulatie sessie is:** Samen het onderwerp onderzoeken en beter begrijpen wat er nu echt speelt, zodat we daarna concreter aan de slag kunnen met de uitdaging en de oplossing hiervan.
- **Leg uit wat met de resultaten van de sessie gedaan gaan worden:** deze worden teruggekoppeld aan de deelnemers en als startpunt gebruikt voor de werkgroep.
- **Als men elkaar niet kent, houdt dan een korte voorstelronde**
- **Licht het programma van deze twee uur toe:**
    - *15 minuten: Introductie*
    - *30 minuten: Empathy Map: We gaan als eerst door de ogen van de doelgroep naar de uitdaging kijken. Zo bekijken we samen welke pijnpunten en successen er zijn.*
    - *30 minuten: Fishbone Diagram: daarna gaan we gestructureerd kijken naar de oorzaken van de uitdaging, en selecteren we samen welke oorzaken het meest prangend zijn.*
    - *15 minuten: Pauze*
    - *20 minuten: 5W1H werkvorm: Als laatste maken we de uitdaging concreet door samen te kijken wat de belangrijkste punten zijn waarop de werkgroep zich moet richten.*
    - *10 minuten: Afsluiting*
- **Deel de hand-out met de vraag- of probleemstelling uit, en licht toe waar we het vandaag inhoudelijk over gaan hebben**
- **Geef ruimte om vragen te stellen maar houdt ook de tijd in de gaten:** er is voldoende ruimte in de rest van het programma om input te geven

Uitvoering Empathy Map

Empathy map stap 1 (15 minuten)

- **Verdeel de groep in supgroepen van 3 tot 5 personen.** (Tip: zorg voor een diverse verdeling in functie/leeftijd/etc.)
- **Zorg dat de supgroepen bij elkaar aan een tafel gaan zitten**
- **Geef elke subgroep één Empathy Map template**
- **Leg uit dat de deelnemers zich nu gaan inleven in de doelgroep aan de hand van de Empathy Map**
- **Laat de deelnemers starten met de onderdelen:** denk, zie, hoor, voel, doe en zeg. (Geef de deelnemers de opdracht om zich vanaf nu te verplaatsten in de doelgroep) De deelnemers gaan binnen de subgroepen gezamenlijk per onderdeel bedenken wat er speelt bij de doelgroep, met betrekking tot de vraag- of probleemstelling. De bevindingen worden bij de verschillende onderdelen op de Empathy Map geschreven. (Geef als tip dat de deelnemers de hulpvragen kunnen beantwoorden als zij vastlopen)

Loop als facilitator / ondersteuner rond en kijk mee bij de verschillende groepen.

- Zie je dat de deelnemers vast lopen, of te lang stil blijven staan bij één bepaald onderdeel? Stimuleer diegene dan om eerst even verder te gaan met een ander onderdeel.
- Er zullen deelnemers zijn die vragen stellen. Mocht er een vraag gesteld worden waarover de werkgroep nog niet heeft nagedacht, moedig de deelnemers dan aan om na te denken over hoe zij zelf de vraag zouden beantwoorden. Bijvoorbeeld, deelnemers vragen of het gaat om íedere leerling of alleen om leerlingen uit een bepaalde groep. Je kan antwoorden: Dat is een goede vraag, hier is nog niets over besloten, is er wat jullie betreft een bepaalde groep waarvoor dit thema meer speelt? Wellicht kunnen jullie dan twee kleuren gebruiken om aan te geven welke inzichten gelden voor de specifieke groep.
- Mede door dit soort vragen krijgen facilitator en ondersteuners veel mee van de inhoudelijke discussies in de verschillende subgroepen. Is er een onderwerp, vraag of conclusie die in meerdere groepen terugkomt? Schrijf dit dan op voor stap 3 (plenaire terugkoppeling). Bijvoorbeeld, het thema ‘lezen’ wordt besproken, en in meerdere groepen komt terug dat vooral het begrijpend lezen een grote uitdaging is (zie ook het voorbeeld veld).

- **Na 15 minuten is het tijd om naar de volgende stap van de Empathy Map te gaan. Houdt dus in de gaten dat de onderdelen denk, zie, hoor, voel, doe en zeg behandeld zijn in de eerste 15 minuten.**

Empathy map stap 2 (10 minuten)

- De deelnemers blijven in dezelfde subgroepen
- **Leg uit dat de deelnemers nu aan de slag gaan met de pijnpunten en succesfactoren, vanuit de onderdelen (denk, zie, hoor, voel, doe, zeg) die ze voorafgaand hebben ingevuld**
- **Geef de deelnemers 10 minuten de tijd om de pijnpunten en succesfactoren op te schrijven** (De hulpvragen kunnen de deelnemers helpen, zorg dat je als facilitator weer rondloopt, stimuleer de groepen om binnen de 10 minuten zowel de pijnpunten als succesfactoren te behandelen)
- **Gebruik de laatste 5 minuten van dit onderdeel om als facilitator en ondersteuners even samen te zitten.** Welke onderwerpen komen steeds terug? Soms is het zinvol om de uitdaging aan te scherpen (bijvoorbeeld: we gaan het vanaf nu hebben over begrijpend lezen in plaats van lezen in het algemeen). Ook vormen deze terugkerende onderwerpen input voor de categorieën die in het Fishbone Diagram gebruikt worden. Bepaal samen welke categorieën toegevoegd moeten worden en schrijf deze op de Fishbone Diagram templates ter voorbereiding op het volgende onderdeel. Het kan ook zijn dat er geen nieuwe categorieën hoeven worden toegevoegd aan de Fishbone, dan blijven de twee lege velden leeg.

Empathy map stap 3 (5 minuten)

- **Laat per subgroep één deelnemer de pijnpunten en succesfactoren plenair delen in de groep.** De facilitator let op welke pijnpunten en successen door meerdere groepen genoemd worden en benoemt deze plenair.
- **Vat als facilitator samen wat jullie is opgevallen bij de verschillende groepen.** Mochten de facilitator en ondersteuners besloten hebben de uitdaging aan te scherpen, deel dit dan met de groep.
- **De facilitator benadrukt dat er, dankzij de inzichten van alle aanwezigen, nu een helderder beeld is van de doelgroep en de uitdaging.** Dit gaan we in het volgende onderdeel verder uitwerken.
- **Geef kort ruimte voor vragen maar let hier ook op de tijd.**

Uitvoering Fishbone diagram

Intro, categorieën en oorzaken (20 minuten)

- **Geef een korte introductie over het Fishbone Diagram.** Licht toe dat het doel is om de oorzaken van het probleem en de samenhang daartussen in kaart te brengen. Leg uit dat we de inzichten uit de Empathy Map als startpunt nemen.
- **Zorg dat er nieuwe subgroepen worden gemaakt van 3 tot 5 personen.** (Zorg ervoor dat de groepen écht worden gewisseld, zodat er een nieuwe samenstelling komt, let wederom op diversiteit in bijvoorbeeld functies en leeftijden)

- **Geef iedere subgroep één Fishbone diagram template**
- **Leg plenair uit hoe de Fishbone werkt:**
  - Met deze methode analyseren we samen de oorzaken van onze uitdaging
  - Het vak onder de vis beschrijft het probleem of de uitdaging
  - Iedere 'graat' staat voor een categorie aan oorzaken voor het probleem/ de uitdaging
  - Licht de categorieën toe en grijp waar mogelijk terug op wat er bij de Empathy Map al besproken is. Bijvoorbeeld, bij de Empathy Map zagen we al dat motivatie van leerlingen in uitdaging is, dit zien we in de Fishbone terug als categorie.
  - Leg uit dat deze categorieën de invalshoeken vertegenwoordigen, waar uit de oorzaken van het probleem ontstaan.

- **Leg uit dat we nu gaan brainstormen over de mogelijke oorzaken van het probleem onder deze categorieën.**
- De oorzaken worden op de naast de schuine lijnen geschreven bij de juiste de categorie
- Maak duidelijk dat kwantiteit aan oorzaken in deze fase het belangrijkst is, schijf zo veel mogelijk op!

- **Facilitator en ondersteuners lopen rond en kijken mee zoals bij de Empathy Map.**
- Mochten groepen verzanden in inhoudelijke discussies over de oorzaken, probeer deze discussies dan te stoppen door groepen aan te sporen de template verder in te vullen.
- Mocht er discussie ontstaan over welke oorzaak het belangrijkst is, maak dan duidelijk dat alle mogelijke oorzaken opgeschreven kunnen worden, en het voor nu even niet uitmaakt welke belangrijker is.
- Mocht er onenigheid zijn over welke oorzaak onder welke categorie valt, maak dan duidelijk dat de categorieën met name bedoeld zijn om de discussie aan te wakkeren. Moedig deelnemers aan met name te zorgen dan alle oorzaken opgeschreven worden, ook al klopt het niet perfect bij de categorie.
- Moedig groepen aan om binnen de 20 minuten alle graten in te vullen.

Stemmen Fishbone (10 minuten)

- Vanuit het Fishbone diagram komen verschillende oorzaken per categorie naar voren, vanuit verschillende subgroepen
- **Leg de ingevulde templates op een centrale plek op tafel**
- **Geef de deelnemers kort de tijd om de Fishbone diagrammen van elkaar te lezen**
- **Leg (plenair) uit:**
  - We gaan nu kijken wat de belangrijkste oorzaken zijn
  - We doen dit door te stemmen
  - Iedere deelnemer krijgt een stift en mag hiermee twee stippen zetten op de Fishbone diagrammen (in totaal, dus niet 2 stippen per template)
  - Zet je stippen bij de oorzaken die volgens jou de belangrijkste zijn.
- **De oorzaken met de meeste stippen worden meegenomen in de volgende stap**

- **Tip**: De verschillende templates bevatten waarschijnlijk vergelijkbare inhoud. Dit kan tot verwarring leiden: het onderwerp waarop ik wil stemmen staat op drie templates, waar moet ik mijn stip zetten? Maak duidelijk dat het voor nu niet uitmaakt waar je de stip zet als je maar niet meer dan 2 stippen in totaal zet. In de pauze gaan facilitator en ondersteuners kijken welke onderwerpen in totaal de meeste stippen hebben.

Pauze (15 minuten)

- **Kijk als facilitator in de pauze naar de stippen die gezet zijn op de Fishbone diagrammen.** Komt er één oorzaak als duidelijke 'winnaar' uit de bus? Als er meerdere 'winnaars' zijn, is het dan mogelijk om iets te combineren?
- De bedoeling is om nu concreter te kunnen formuleren wat de kern van de uitdaging is. Met andere woorden, wat is de belangrijkste oorzaak. Deze kern komt in het vakje 'WAT' op de 5W1H template te staan. Als facilitator kan je dit in de pauze alvast op de 5W1H template invullen. Mocht je nog niet zeker zijn van belangrijkste oorzaak, bijvoorbeeld omdat het stemmen geen duidelijk beeld opleverde, dan kan je ervoor kiezen om de deelnemers twee opties te geven en na de pauze samen te kiezen met welke oorzaak jullie verder gaan.

Empathy map

Tijdens de sessie is de volgende Empathy Map ingevuld door één van de subgroepen.

Fishbone Diagram

Ter voorbereiding op de Fishbone diagram heeft de werkgroep al vier categorieën aan oorzaken opgeschreven:

- Motivatie leerling
- Methode
- Leerkracht
- Klasgenoten

Tijdens sessie, gedurende de discussie van de Empathy Map, komen de deelnemers tot de conclusie dat het onderdeel begrijpend lezen het grootste probleem is. Men verwacht dat als dit onderdeel verbeterd, er dan ook verbetering ontstaat op de andere onderdelen van lezen. De groep besluit dus om verder te gaan op het onderdeel begrijpend lezen en schrijft dit in het vak onder de vis. Ook heeft de facilitator tijdens het bespreken van de Empathy Map gemerkt dat de bovengenoemde 4 categorieën aangevuld kunnen worden met de onderwerpen “thuissituatie” en “leeromgeving”. Deze twee onderwerpen kwamen in meerdere subgroepen naar voren, en worden in de pauze ingevuld aan het einde van de twee lege graten. Op de volgende bladzijde vind je één van de ingevulde Fishbone Diagrammen.

KENNISROTONDE
van het NRO

Fish bone diagram

Met deze methode analyseren we de oorzaken van een uitdaging.

- Schrijf het probleem of de uitdaging onder de vis.
- Iedere 'graat' staat voor een categorie aan oorzaken, denk bijvoorbeeld aan motivatie, omstandigheden, rooster, docenten, curriculum, schoolbeleid., etc. schrijf deze in de 6 vakken boven en onder de vis.
- Schrijf naast iedere graat op welke oorzaken in je opkomen bij deze categorieën.

te laag niveau in begrijpend lezen

Uitvoering 5W1H werkvorm

Intro (5 minuten)

- **Leg uit dat de deelnemers aan de slag gaan met het 5W1H stappenplan**
  De 5W1H is een methode die helpt bij scherp krijgen van welke relevante vragen er spelen. De methode helpt je na te denken over de waarom, wat, wie, wanneer, waar en hoe je het of probleem aan gaat pakken. Het doel is om de vraag of uitdaging concreter te maken.
- **Zorg weer dat de subgroepen gehusseld worden**
- **Deel het template 5W1H uit aan de subgroepen (één per subgroep)**
- Vanuit de Fish Bone is er gestemd op bepaalde categorieën en/of oorzaken van deze categorieën
- **Leg uit wat de 'uitkomst' van het stemmen is en welke kernoorzaak er dus in het vakje 'WAT' komt.**

Invullen 5W+1H template (15 minuten)

- **Zorg dat de deelnemers binnen de subgroepen de andere W-vragen (Wie, Wanneer, Waarom, Waar) gaan beantwoorden en invullen op het template.** (Zorg ervoor dat de deelnemers de hulpvragen gebruiken)
- **Maak duidelijk dat dit onderdeel geen brainstorm is, we zijn niet op zoek naar kwantiteit of zo veel mogelijk antwoorden op deze vragen.** In plaats daarvan willen we per vraag een zo concreet mogelijk antwoord invullen.
- **Maak duidelijk dat de deelnemers 15 minuten krijgen en daarna hun inzichten gaan delen.**
- Na de 5W-vragen gaan de deelnemers de "Hoe?" beantwoorden.
- Laat de deelnemers in de laatste 3 minuten een korte en krachtige vraagstelling formuleren in het onderste veld op de template.

- **Tips:**
  - Je laat de deelnemers starten met de 5W-vragen en daarna pas de H (hoe). Je zal merken dat het voor de deelnemers een stuk eenvoudiger is om de "Hoe?" in te vullen na de 5W-vragen
  - Het 5W+1H template is een samenvatting van wat eerder is besproken, zorg ervoor dat het concreet wordt gemaakt.
  - Vaak vinden groepen het lastig om concrete antwoorden in te vullen in deze template. In het voorbeeld van begrijpend lezen in de middenbouw kan de volgende discussie bijvoorbeeld ontstaan: het probleem doet zich voor in de klas, maar ook thuis en in allerlei dagelijkse situaties, dus het antwoord op 'waar?' is 'overal!'. Help de groep in zo'n geval om het concreet te maken. Stel vragen zoals "waar doet het probleem zich voornamelijk voor?", "Waar hebben wij invloed op?", etc.

5W1H Template

De 5W1H methode is een hulpmiddel om vragen te doorgronden en staat in het teken van 6 vragen: wat, wie, waarom, waar, wanneer en hoe.

Wat is de kern van de vraag of uitdaging?
Wat is de essentie? Wat is het belangrijkste onderwerp? Maak dit zo concreet mogelijk

De **motivatie** van leerlingen voor begrijpend lezen is te laag

Wie hebben ermee te maken?
Wie hebben er last van? Wie hebben belang bij een oplossing?

de leerlingen van de middenbouw en hun leerkrachten

Waarom is het een probleem?
*Waarom is dit relevant? Waarom is dit **nu** belangrijk?*

negatieve resultaten uit inspectiebezoek: het niveau van begrijpen lezen is (veel) te laag

Waar doet het probleem zich voor?
In welke context of situatie? Denk hierbij aan het onderwijsmodel dat de school volgt, maar ook aan het vak, de leeruitkomsten, de locatie (in de klas, thuis, online,...)

op school en in de klas

Wanneer doet het vraagstuk zich voor?
Bijvoorbeeld tijdens welke lessen, op welke momenten?

tijdens de lessen begrijpend lezen

Hoe of **waardoor** is het probleem ontstaan?
Wat zijn de oorzaken? Wat is eerder al geprobeerd om het op te lossen?

de onderwijsmethode sluit niet aan bij interesse van leerling, is saai en repetitief.

leerkracht heeft niet de mogelijkheid goed te begeleiden

Vraagstelling

Formuleer een korte, krachtige vraagstelling waarin de elementen wat, wie, waarom, waar, wanneer en hoe verwerkt zijn

Hoe kunnen we begrijpend lezen in de middenbouw minder saai en repetitief maken?

5W1H template

Nadat de verschillende subgroepen een Fishbone Diagram hebben ingevuld is er gestemd (zie draaiboek), en bleek dat de motivatie van leerlingen als belangrijkste oorzaak wordt gezien. Deelnemers hebben ook aangegeven dat veel van de andere punten, zoals weinig variatie in de methode en weinig samenwerking, samenhangen met de motivatie van leerlingen. Daarom is in de 5W1H template “De motivatie van leerlingen voor begrijpend lezen is te laag” ingevuld bij de vraag “wat?”. Hieronder één van de ingevulde 5W1H templates.

Afsluiting (10 minuten)

- **De inzichten worden plenair gedeeld.** Laat van iedere subgroep één persoon de antwoorden op de 6 vragen (5W en 1H) kort samenvatten en de vraagstelling voorlezen. (Hierdoor blijft het kort en bondig en wordt de kern gepresenteerd.)
- De facilitator en/of ondersteuners kunnen aanvullend inzichten delen over waar de overeenkomsten en verschillen zitten tussen de resultaten in verschillende groepen. Bijvoorbeeld, “we zijn het er duidelijk allemaal over eens dat de huidige methode niet aansluit bij de interesse van de leerling”, of “Dit laat duidelijk zien dat het probleem zich zowel in tijdens de leesles als bij de zaakvakken voordoet, hier kunnen we als werkgroep nog eens goed naar kijken”
- **Geef kort ruimte voor vragen van deelnemers of vraag deelnemers aan te geven wat hen is opgevallen.**

- **Na het presenteren geef je als facilitator uitleg over wat er verder gaat gebeuren met de inzichten die in deze sessie zijn opgedaan.** Over het algemeen wordt de inzichten verwerkt in een concrete onderzoeksvraag of probleemstelling. Deze kan de facilitator delen met alle deelnemers om hier nog input op te krijgen.
- **Leg ook uit hoe de uitdaging verder aangepakt gaat worden:** bijvoorbeeld een vraag indienen bij de Kennisrotonde, verandering in beleid of structuur of het aanstellen van een werkgroep,

- **Bedank de deelnemers voor hun bijdrage**
- **Zorg dat de materialen worden gefotografeerd of verzameld, zodat niets verloren gaat.**

Verwerken

Je hebt nu een grote hoeveelheid en diversiteit aan inzichten opgedaan over het thema. Mogelijk is zelfs gebleken dat het thema waarmee je startte eigenlijk eerder een symptoom was van een onderliggende oorzaak, en blijkt dus dat je aan een heel ander thema moet gaan werken. Dit hoort bij het proces en is een logische uitkomst van een sessie waarbij er vanuit diverse oogpunten naar de uitdaging gekeken wordt. Je hebt nu genoeg informatie verzameld om een concrete vraag- of probleemstelling te formuleren. Zorg dat je hier niet te lang mee wacht, zodat een en ander nog vers in het geheugen zit. Volg de onderstaande stappen. Dit kan je als groep samen doen in een vergadering, of één persoon kan het individueel doen. Als het team niet kort na de sessie samen kan komen, of als de groep meer van 3 personen bevat is het vaak effectiever als één persoon het individueel uitvoert en dit vervolgens in het team bespreekt.

Belangrijk: Een goede vraag of probleemstelling is concreet en helder afgebakend. Een concrete vraag of probleemstelling bestaat uit twee of drie elementen. Deze elementen worden hier X, Y en Z genoemd. Een vraag van drie elementen is concreter, en daarmee over het algemeen makkelijker aan te pakken dan een vraag van twee elementen. Soms wordt voor twee elementen gekozen als het over hele specifieke onderwerpen gaat.

Stap 1: Voorbereiding

- **Zorg dat de foto's van de ingevulde templates in een gezamenlijke map geplaatst worden.**
- **De facilitator maakt een verslag van de sessie.** Dit kan eenvoudig door de foto's van ieder onderdeel onder elkaar te plaatsen en hierbij een aantal bulletpoints met notities en inzichten voor de werkgroep te noteren.
- **Bekijk het verslag en de foto's van ingevulde 5W1H templates.** Omcirkel of markeer de belangrijkste onderwerpen: welke punten moeten in ieder geval terugkomen in de uiteindelijke vraagstelling?

Stap 2: Kies één van onderstaande type vragen

- **Effectvraag: Wat is het effect van X op Y (binnen groep of context Z)?**
  - Bijvoorbeeld: Wat is het effect van digitaal toetsen (X) op de toetsresultaten bij spelling (Y) in groep 3 (Z).
  - Bijvoorbeeld: Wat is het effect van het moment waarop VO leerlingen overstappen naar een andere schoollocatie (X) op hun welzijn (Y)?

- **Is het waar dat-vraag: Is het waar dat X leidt tot Y (binnen groep of context Z)?**
  - Bijvoorbeeld: Is het waar dat een preventief welzijnsaanbod (X) leidt tot een vermindering van zwaardere mentale problematiek (Y) bij universitaire studenten (Z).
  - Bijvoorbeeld: Is het waar dat samenwerken (X) leidt tot betere leerprestaties (Y) bij moderne vreemde talen (Z)?

- **Verklarende vraag: Hoe (of in hoeverre) draagt X bij aan Y (binnen groep of context Z)?**
  - Bijvoorbeeld: Hoe draagt inclusief onderwijs (X) bij aan de cognitieve ontwikkeling (Y) van PO-leerlingen (Z)?
  - Bijvoorbeeld: In hoeverre draagt zelfreflectie (X) door mbo-4 studenten (Z) bij aan hun studiesucces (Y)?

- **Interventievraag: Wat zijn effectieve interventies/maatregelen om Y te bereiken binnen groep of context Z?**
  - Bijvoorbeeld: Wat zijn effectieve interventies of maatregelen om woordenschat te vergroten (Y) bij leerlingen van groep 4 (Z)?
  - Bijvoorbeeld: Welke interventies of maatregelen kunnen ervoor zorgen dat kleuters (Z), bij de start van de dag (Z), rustig zelfstandig gaan werken voordat ze als groep beginnen (Y)?

Stap 3: Vul in wat er op de plaats van de X, Y en Z moet komen.

Neem hierbij de resultaten van de ingevulde 5W1H template als startpunt. Zorg dat de vraag kort en bondig geformuleerd wordt, zodat duidelijk is wat er wordt bedoeld. Het kan lastig zijn om te kiezen welke specifieke elementen je op de plaats van X, Y en Z gaat invullen. Wanneer je kiest voor bijvoorbeeld 'leerlingen van groep 4' kan dit de vraag oproepen: maar dit thema speelt eigenlijk bij alle leerlingen, kunnen we er dan niet beter 'leerlingen van het PO' van maken? Een veelvoorkomende valkuil is dat teams de vraag in deze fase breder gaan maken in plaats van concreter. Een concretere vraag is echter cruciaal voor het slagen van een onderwijsverbetering. Stel jezelf daarom bij het invullen van ieder element de vraag: Is dit de meest concrete formulering of kan het nog scherper? Als het nog scherper kan, vraag jezelf dan af, bij welke groep / bij welk onderwerp / bij welke context is deze vraag het meest prangend? Waar kunnen we het meeste impact hebben wanneer we het probleem oplossen. Kies voor die specifieke groep, context of dat onderwerp.

Stap 4: Bespreek de vraagstelling met collega's.

Doe dit niet alleen met collega's uit de werkgroep, maar juist ook collega's die (nog) niet erg betrokken zijn bij de thema of onderwerp. Vraag hen in eigen woorden uit te leggen wat de vraag of het probleem is, en welke ideeën ze hierbij hebben. Komt hun uitleg overeen met jouw eigen beeld? Zo niet, verander waar nodig. Hiermee zorg je dat de vraagstelling duidelijk is voor iedereen, en dat er draagvlak ontstaat .
Mochten er verschillende meningen zijn over wat het belangrijkst is, bespreek dan in de werkgroep welke optie het meeste impact zal hebben. Waar nodig kan je ook stemmen over de uiteindelijke vraag.

Stap 5: Beslis hoe je deze vraag wil gaan beantwoorden, bijvoorbeeld:

- De werkgroep gaat literatuuronderzoek doen om een antwoord op de vraag te vinden
- De werkgroep gaat de vraag stellen aan de Kennisrotonde
- De werkgroep gaat werksessie organiseren om de uitdaging aan te pakken

Stap 6: Stuur een terugkoppeling naar alle deelnemers van de sessie.

Bedank hen voor hun deelname, noem een aantal hoogtepunten uit de sessie, en deel de uiteindelijke vraagstelling. Geef deelnemers de mogelijkheid feedback te geven en maak duidelijk tot wanneer het mogelijk is om feedback te geven. Leg uit wat de werkgroep verder met deze vraag gaat doen, en leg uit welke rol de deelnemers hier eventueel in kunnen spelen (bijvoorbeeld deelnemen aan toekomstige sessies)

Op basisschool de Regenboog heeft de werkgroep ‘lezen’, de volgende vraagstelling geformuleerd:
“**Welke interventies of maatregelen kunnen ervoor zorgen dat de lessen begrijpend lezen betekenisvol en motiverend zijn voor leerlingen van de middenbouw?”**

De volgende mail is verstuurd naar alle deelnemers:

Onderwerp: terugkoppeling sessie lezen

Hoi allemaal,

Nogmaals heel erg bedankt voor jullie actieve deelname aan de sessie over lezen in de middenbouw. Dankzij jullie inbreng hebben we veel waardevolle inzichten opgedaan, en het was fijn om zo open en eerlijk met elkaar te kunnen brainstormen. Tijdens de sessie werd al duidelijk dat het probleem met name zit in het begrijpend lezen, en het gebrek aan motivatie van leerlingen hiervoor. Uiteindelijk zijn we tot de volgende concrete vraag gekomen, die we als uitgangspunt gaan nemen:

“Welke interventies of maatregelen kunnen ervoor zorgen dat de lessen begrijpend lezen betekenisvol en motiverend zijn voor leerlingen van de middenbouw?”

We hopen dat deze vraag voor jullie ook een mooie samenvatting geeft van wat we in de sessie besproken hebben. Daarom willen we graag jullie feedback horen! Als je nog ideeën of opmerkingen hebt, laat het ons dan weten voor 10 november door een reply op deze mail.

De werkgroep gaat daarna aan de slag om mogelijke oplossingen en interventies te bedenken rond deze vraag. We zullen ook hiervoor sessies organiseren en jullie uitnodigen om daarbij aan te sluiten. Jullie input is echt belangrijk om ervoor te zorgen dat onze lessen begrijpend lezen nog beter worden.

Nogmaals bedankt voor jullie inzet, en we horen graag van jullie!
Groetjes,
Sara, Anja, Joost en Marja
(Werkgroep Lezen)